

Prawda w Ewangeliach. Znaczenie szczegółów narracji dla badań historycznych i literackich

The Truth in the Gospels. The Significance of the Details of the Narration for the Historical and Literary Studies

ARTUR MALINA

Wydział Teologiczny, Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: malina@naos.pl

SUMMARY: The most recent document of the Pontifical Biblical Commission, entitled *The Inspiration and Truth of Sacred Scripture*, cautions against an oversimplified equivalence between every single narrative element of the Gospel text and the details of the events in the life and the ministry of Jesus. The present study examines some of these elements in the framework of the Markan passages, arguing that they should be taken into consideration not only in literary approaches to the Gospels, but in historical ones as well. Otherwise, the historically reconstructed picture of Jesus contrasts with His image in the Gospels.

KEYWORDS: Truth of Sacred Scripture, Synoptic Gospels, historical Jesus, narrative analysis

SŁOWA KLUCZE: Prawda Pisma Świętego, Ewangelie synoptyczne, Jezus historyczny, analiza narracyjna

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej przestrzega przed traktowaniem wszystkich elementów tekstu jako dokładnie przedstawiających wydarzenia relacjonowane w Ewangeliach:

Byłoby błędem żądać, aby każdy pojedynczy element tekstu precyzyjnie odpowiadał szczegółom wydarzeń, ponieważ nie koresponduje to z naturą i intencją Ewangelii. Różne czynniki, które modyfikują opowiadania i tworzą różnice między nimi, nie przeszkadzają w wiarygodnej prezentacji wydarzeń¹.

Wiele elementów tego rodzaju znajduje się na początku i na końcu perykop. Wśród tych elementów należy wymienić: chronologiczne i topograficzne współrzędne, które wiążą kolejne sceny; charakterystykę przemieszczeń Jezusa oraz

¹ *Natchnienie i prawda Pisma świętego. Słowo, które od Boga pochodzi i mówi o Bogu, aby zbawić świat* (tłum. H. Witczyk) (Kielce: Verbum 2014) p. 84.

czasowniki oznaczające wystąpienia innych osób. Wzmianki te pojawiają się najczęściej na początku perykop i we wprowadzeniach narracyjnych do wypowiedzi protagonistów narracji.

1. Szczegóły narracji w dwóch podejściach do tekstów

Elementy, które składają się na ramy opowiadań oraz zawierają się we wprowadzeniach do wypowiedzi ich bohaterów, są przedmiotem badań skupiających się głównie na literackich i teologicznych aspektach badanych tekstów². W podejściu synchronicznym ich interpretacja rozpoczyna się od określenia ich zakresu materialnego, czyli od rozpoznania lub ustalenia ich początku i końca. Granice te tworzą także ramy dla określenia wewnętrznej organizacji (struktury) tak wyodrębnionych jednostek³.

Teksty narracyjne wyróżniają się dość łatwo rozpoznawanymi zmianami czasu, miejsca, osób i akcji⁴. Elementy te nie tylko oznaczają początek oraz koniec większych i mniejszych jednostek literackich, ale stanowią także o ich jedności narracyjnej, dynamice opowiadania i relacjach z najbliższym kontekstem. Położenie perykopy w strukturze księgi oraz jej związki z najbliższym kontekstem wyrażają intencje ewangelistów. Czy rzeczywiście wymienione elementy mają głównie funkcję literacką, zaś ich walor historyczny jest niewielki?

Tego rodzaju szczegółom jeszcze w ubiegłym wieku nie przypisywano dużego znaczenia dla poznania przebiegu działalności Jezusa. Na przykład przyjmowano za morfokrytykami, że Ewangelia Marka nie pozwala na odtworzenie ziemskiego życia Jezusa⁵, ponieważ „małe jednostki”, przejęte z popaschalnej

2 Na przykład Z. Pawłowski, „Ojczyzna Jezusa. Ziemia i jej znaczenie w Ewangelii wg św. Marka”, *CT* 74/2 (2004) 83-95.

3 Analiza może opierać się też na oznaczeniach zależnych od podziałów wprowadzonych w starożytnych manuskryptach Biblii albo przyjętych w wydaniach jej tekstu lub w księgach liturgicznych. Wówczas jednak jej przedmiotem jest nie tylko znaczenie nadawane perykopom przez autorów biblijnych, lecz także ich późniejsze rozumienie, którego wyrazem są owe podziały. Tę wtórną fragmentację należy jednak zawsze starannie odróżniać od pierwotnych granic zamierzonych przez samych autorów.

4 Por. W. Egger, *Metodologia del Nuovo Testamento. Introduzione allo studio scientifico del Nuovo Testamento* (Bologna: EDB 1989) 55. Kryteria delimitacji w tekstach narracyjnych (zmiany miejsca, czasu, osób i akcji, które oznaczają początek i koniec opowiadanych scen) mają swoje odpowiedniki w mowach: zmiana adresata wypowiedzi, zmiana jej gatunku (np. przejście z przypowieści do jej wyjaśnienia lub do cytatu biblijnego itp.), zmiana tematu, obecność stałych formuł.

5 Opublikowane przed prawie stu laty bardzo wpływowe studium tej problematyki zamyka konkluzja wykluczająca, że powiązanie perykop Marka może odzwierciedlać przebieg publicznej działalności Jezusa: „Aber im ganzen gibt es kein Leben Jesu im Sinne einer sich entwickelnden Lebensgeschichte, keinen chronologischen Aufriß der Geschichte Jesu, sondern nur Einzelgeschichten, Perikopen, die in ein Rahmenwerk gestellt sind” (K.L. Schmidt, *Der*

tradycji i najczęściej niezależne od siebie, dopiero przez redaktora miały zostać powiązane w całość za pomocą stworzonych przez niego dodanych oznaczeń geograficznych i historycznych. Połączenia te miałyby, z jednej strony, świadczyć o jego niewielkim zainteresowaniu związkami przyczynowo-skutkowymi między przedstawianymi w nich wydarzeniami, zaś z drugiej – nie mieć wartości dla historycznej rekonstrukcji wydarzeń. Ten negatywny sąd o szczegółach odnoszących się do czasu i miejsca wydarzeń wydaje się potwierdzony przez pierwsze rozdziały Ewangelii Marka.

Ewangelista dość ogólnikowo zarysowuje ramy chronologiczno-topograficzne początku publicznej działalności Jezusa: „Po wydaniu Jana przyszedł Jezus do Galilei, głosząc Ewangelię Boga” (Mk 1,14). W zwięzłym opisie tego początku nie określa też żadnych adresatów: nie wymienia tłumów ani pojedynczych osób słuchających Jego orędzia. Ten charakter tekstu odpowiada sumarycznym opisom typowym dla tej Ewangelii (Mk 1,21-22.32-34; 3,7-12; 6,53-56). Teksty tego rodzaju nie mają zazwyczaj szczegółowych informacji pozwalających na odtworzenie etapów działalności Jezusa historycznego.

Autor nie troszczy się też o dokładność wzmianek o czasie i miejscu w werse-
tach łączących narrację o oczyszczeniu trędowatego z opowiadaniem o odpuszczeniu grzechów paralytykowi (Mk 1,45; 2,1). Zakończenie pierwszego tekstu jest pozbawione bliższych informacji o miejscu pobytu Jezusa na miejscach pustynnych, o czasie trwania napływu ludzi do Niego oraz o Jego działaniu jako reakcji na ich przybycie: „Był na zewnątrz, na miejscach pustynnych. I przychodzili do Niego zewsząd” (Mk 1,45). Początek drugiego jest równie mało precyzyjny: „I gdy wszedł znowu do Kafarnaum, po kilku dniach usłyszano, że jest w domu” (Mk 2,1)⁶. Kolejna perykopa jest wprawdzie otwarta

Rahmen der Geschichte Jesu. Literarkritische Untersuchungen zur ältesten Jesusüberlieferung [Berlin: Trowitzsch & Sohn 1919] 317). J.P. Meier zauważa (za Schmidt, *Der Rahmen der Geschichte Jesu*, 303-304), że jedynie w przypadku narracji o męce i śmierci Jezusa jest zachowany pierwotny porządek perykop, które odnoszą się do wydarzeń składających się na logiczną sekwencję dopiero w całości; por. tenże, *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. I: The Roots of the Problem and the Person* (New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: Doubleday 1991) 408. Na słabe strony też K.L. Schmidta, a zwłaszcza na ich błędne założenia, wskazał D.R. Hall, *The Gospel Framework. Fiction or Fact? A Critical Evaluation of Der Rahmen der Geschichte Jesu by Karl Ludwig Schmidt* (Carlisle: Paternoster 1998).

- 6 Z tą ogólnikowością kontrastuje szczegółowe przedstawienie czynności osób niosących paralytyka (Mk 2,3-4). Drobiazgowość opisu ich działań nie musi wprawdzie świadczyć o pochodzeniu tej relacji od naocznego świadka. Charakter ten może mieć wyłącznie funkcję retoryczną. Ewangelista opowiada o tym, co mogli wszyscy zobaczyć na zewnątrz, w celu stworzenia kontrastu z wizerunkiem uczonych w Piśmie, którzy na zewnątrz są bierni, lecz w umyśle żywo reagują na słowa Jezusa o odpuszczeniu grzechów paralytykowi, oskarżając Go o bluźnierstwo. Podobne przeciwieństwo jest utworzone między obrazem zabiegów mieszkańców regionu Genezaret, przynoszących chorych do Jezusa (Mk 6,53-56), a wizerunkiem faryzeuszów i uczonych w Piśmie, którzy odwołują się do tradycji starszych (Mk 7,1-5). Takie fragmenty

przez informację bardziej szczegółową: „I wyszedł znowu nad jezioro, a cały tłum przychodził do Niego; i nauczał ich” (Mk 2,13). Nie wydaje się jednak, że to połączenie wzmianki o wyjściu Jezusa nad jezioro i Jego nauczaniu oraz o przybyciu tłumu miało jakieś znaczenie dla dalszego biegu wydarzeń, tak jak to jest w przypadku innych informacji o Jego udaniu się nad jezioro, gromadzeniu się tłumu wokół Niego czy przygotowaniu łodzi dla Niego przez uczniów: „A Jezus ze swoimi uczniami oddalił się nad jezioro” (Mk 3,7); „I znowu zaczął nauczać obok jeziora” (Mk 4,1).

Taki charakter wprowadzeń do poszczególnych opowiadań sprawia, że wydają się połączone dość luźno, a nawet przypadkowo⁷. Te małe jednostki zdają się raczej wyrażać potrzeby wspólnot, które je przekazywały, niż zawierać rzeczywiste wspomnienie tego, co Jezus uczynił i czego nauczał. Natomiast, jeśli nawet zostały one uporządkowane według jakiejś nadrzędnej zasady, to było nią kryterium tematyczne⁸. Czy rzeczywiście szczegóły chronologiczne i topograficzne wiążące perykopy nie mają wartości historycznej?⁹

2. Połączenia jednostek narracji

Z powodu pozornego braku związku między kolejnymi opowiadaniem Ewangelia Marka nie jest tekstem łatwym do interpretacji. Pod koniec II w. Ireneusz z Lyonu przypisał jej symbol orła, ponieważ miał on odpowiadać charakterowi jej narracji: „Obraz tej Ewangelii jest lotny i uskrzydłony, dlatego treść jest zwarta i śpiesznie naprzód biegnąca”¹⁰. Jej czytelnicy mogą mieć wrażenie pośpiechu

rozbudowanych opisów nie świadczą o rozwlekłości stylu nieporadnego narratora, ale służą podkreśleniu kontrastu między postawami dwóch grup adresatów działalności Jezusa.

7 Marek miałby być niezbyt oryginalnym redaktorem wcześniej ukształtowanego materiału; por. R. Pesch, *Das Markusevangelium. I: Einleitung und Kommentar zu Kap. 1,1–8,26* (Freiburg – Basel – Wien: Herder 1989²) 22: „[...] der Redaktor Markus ist kein Inventor, sondern Bearbeiter von Tradition, er verhält sich kaum literarisch produktiv, sondern «unliterarisch» konservativ”.

8 Ewangelista zebrał więc materiał w następujące sekcje: opowiadania o cudach (Mk 1,21–2,12; 4,35–5,43; 6,31–52; 7,24–8,10); przypowieści (Mk 4,1–31); wypowiedzi (Mk 3,22–30; 8,34–9,1.33–50; 10,2–45); kontrowersje (Mk 2,1–3,6; 7,1–23; 11,27–12,40); materiał apokaliptyczny (Mk 13); por. A. Winn, *The Purpose of Mark's Gospel. An Early Christian Response to Roman Imperial Propaganda* (Tübingen: Mohr & Siebeck 2008) 8.

9 Przekonanie to E.E. Ellis wymienia wśród trzech błędnych założeń klasycznej morfokrytyki: długi przekaz tradycji w formie ustnej, która dopiero wtedy miała być spisywana, kiedy znacznie osłabły oczekiwania eschatologiczne w pierwotnym chrześcijaństwie; dowolne tworzenie i kształtowanie tej tradycji na podobieństwo podań ludowych; wprowadzenie do niej danych chronologicznych i topograficznych, które wcześniej były w niej nieobecne; por. tenże, „The Synoptic Gospels and History”, *Authenticating the Activities of Jesus* (red. B. Chilton – C.A. Evans) (Leiden – Boston – Köln: Brill 1999) 53–56.

10 Ireneusz z Lyonu, *Adversus haereses* 3,11,8.

w opowiadaniu, a nawet przypadkowości przemieszczeń Jezusa, który wydaje się zmieniać miejsce nieraz bez wyraźnego motywu.

Na przykład, po opuszczeniu okolic Tyru (Mk 7,31) Jezus nie powraca najkrótszą drogą nad brzeg Jeziora Galilejskiego, lecz najpierw kieruje się na północ w stronę Sydonu, a następnie przechodzi do Dekapolu, położonego po wschodniej stronie Jeziora Galilejskiego, aby w końcu powrócić do Galilei. Niektórzy komentatorzy uznają, że ten tekst jest dowodem braku znajomości u Marka topografii Ziemi Świętej. Jednak ta skomplikowana trasa nie musi odzwierciedlać dokładnie jakiejś jednej drogi, lecz może mieć charakter analogiczny do opisów zarówno działalności Jezusa w Galilei (Mk 1,38-39), jak i Jego pobytu poza jej granicami (Mk 5,1-20). Narrator może też chce podkreślić, że jak wcześniej przychodzili do Niego ludzie z różnych regionów (Mk 3,7-8), tak i On udawał się od czasu do czasu na ich tereny. W każdym razie nietypowa trasa wcale nie musi dowodzić braku wiedzy o topografii pogranicza Galilei ani powstania tego opisu w okresie popaschalnym i w środowisku odległym od palestyńskiego¹¹. Podobnie sumaryczność tego rodzaju opisów nie przemawia przeciw ich historyczności. Podobną formę mają bowiem najstarsze wyznania wiary przekazane w Starym¹² i Nowym Testamencie¹³.

Za wczesnym pochodzeniem innego opisu paradoksalnie przemawia przypadkowa kolejność szczegółowego wyliczenia regionów pochodzenia adresatów działalności Jezusa (Mk 3,7-8). Sekwencja ta bowiem nie odpowiada żadnemu z późniejszych etapów kształtowania się materiału wykorzystanego ostatecznie przez redaktora Ewangelii. Z jednej strony takie ich wyliczenie wskazuje na pamięć o szerokim adresacie działalności Jezusa. Z drugiej zaś strony wzmianka o napływie do Niego ludzi ze wszystkich stron służy pokazaniu skutków rozpowszechniania się wiadomości o Jego działalności (wyraźna wzmianka w Mk 3,9 nawiązująca do Mk 1,28.45), która obejmuje zdecydowanie większy zakres geograficzny niż aktywność chrzcielna Jana, skierowana tylko do mieszkańców ziemi judzkiej i Jerozolimy (Mk 1,4-5). Marek jest sprawnym narratorem, który korzystając z posiadanego przez niego materiału, ukazuje dynamiczny rozwój działalności Jezusa. Wzmianka o Jego wyjściu z synagogi i udaniu się nad Jezioro Galilejskie służy przedstawieniu Go na otwartej przestrzeni, dokąd mogli podążać bez większych przeszkód liczni zainteresowani Jego działalnością. Wzrost tego

11 Nie należy oceniać względnego poziomu wiedzy ludzi w starożytności przez pryzmat współczesnych umiejętności zdobywanych dzięki tak powszechnie dostępnym narzędziom, jak precyzyjne i szczegółowe mapy różnych regionów świata. Tę różnicę trafnie ujmuje S. Freyne, *Gesù ebreo di Galilea. Una rilettura del Gesù storico* (Cinisello Balsamo: San Paolo 2006) 60.

12 Zwartość cechuje też tzw. małe historyczne wyznanie wiary Izraela w Pwt 26,5-9.

13 Tak samo zwięzłe musiały być najstarsze świadectwa o ukazywaniu się Jezusa po zmartwychwstaniu. W analogicznym kształcie Paweł przytacza jeden z najwcześniejszych uformowanych fragmentów tradycji apostoelskiej (1 Kor 15,3-7).

zainteresowania widać w porównaniu z poprzednią informacją o Jego udaniu się nad jezioro, kiedy jest mowa o całym tłumie (Mk 2,13), a nawet w zestawieniu z pierwszą wzmianką o napływie ludzi, kiedy znalazł się na otwartej przestrzeni. Narrator charakteryzuje ten napływ już nie ogólnie za pomocą przysłówka „zewsąd” (Mk 1,45), ale wymienia regiony położone w różnych kierunkach i odległościach od miejsca Jego pobytu. Ewangelista wymienia regiony pochodzenia ludzi przychodzących do Jezusa. W tym wyliczeniu nie czyni żadnej istotnej różnicy między grupami ludzi. Podanie na pierwszym miejscu i osobno Galilei wynika z tego, że jest ona terenem Jego działalności, na który ludzie z innych regionów przybywają. Jeszcze jeden szczegół narracji – przygotowanie łodzi przez uczniów, choć ma funkcję literacką, gdyż antycypuje następne wzmianki o niej w Ewangelii¹⁴, odpowiada warunkom topograficznym okolic Jeziora Galilejskiego: dzięki tej łodzi Jezus mógł swobodnie poruszać się między różnymi miejscami położonymi na jego brzegach¹⁵.

Jeszcze bardziej znaczącym fenomenem, który świadczy o wartości historycznej szczegółów narracji, jest zróżnicowanie częstotliwości odniesień do miejsca wydarzeń. Rozróżnienie to jest sprzężone ze zmianą tempa narracji między częścią Ewangelii przedstawiającą działalność Jezusa w Galilei i jej okolicach a fragmentem ukazującym Jego drogę z uczniami z Galilei do Jerozolimy¹⁶. W pierwszej połowie Ewangelii sceny szybko się zmieniają, zaś od jej środka narracje są jakby rozciągnięte i bardziej uporządkowane.

Zaraz w relacji o powołaniu pierwszych uczniów pojawiają się szczegóły topograficzne, a nawet chronologiczne: Jezus przechodzi obok Jeziora Galilejskiego (Mk 1,16), idzie trochę dalej (Mk 1,19). Razem z powołanymi wchodzi do Kafarnaum i natychmiast w szabat do synagogi (Mk 1,21). Po wyjściu z synagogi udaje się do domu Szymona i Andrzeja (Mk 1,29). Gdy nastaje wieczór i zachodzi słońce, przynoszą do Niego chorych (Mk 1,32). Oznaczenia tego rodzaju są częste również w następnych rozdziałach (Mk 2,1.13.15.23; 3,1.7.13.20.31). Jeśli nawet w dalszej części Jego działalność rozwija się głównie na otwartej przestrzeni (oprócz Mk 5,35-43 i 7,24-30), to oznaczenia topograficzne nie są rzadsze. Topografię wydarzeń stanowią okolice Jeziora Galilejskiego, które jest częściej wymieniane w tej sekcji (7 razy w Mk 1,1-4,34; 10 razy w 4,35-8,26;

¹⁴ Wzmianki te wyprzedzają kolejne odniesienia do łodzi, którą uczniowie oddają do Jego dyspozycji na przeprawy przez jezioro (Mk 4,35; 5,2.21-43; 6,32-44.45-52; 8,10.14-21).

¹⁵ Por. A. Malina, *Ewangelia według św. Marka, część 1: 1,1-8,26. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2013) 221-222.

¹⁶ Granice sekcji są oznaczone przez wzmianki o drodze Jezusa z uczniami (Mk 8,27; 9,33.34; 10,17.32.46.52). Na ten motyw składają się też wzmianki o wspólnym przemieszczaniu się (Mk 9,30) i o Jego przyjeździe w granice Judei (Mk 10,1). Cel drogi, którym jest Jerozolima, jest wymieniony dwukrotnie w związku z trzecią zapowiedzią o losie Syna Człowieczego (Mk 10,32.33).

ani razu w następnych sekcjach, poza egzorcyzmem dokonany w okolicach Tyru w 7,24-30).

W opisie drogi Jezusa do Jerozolimy informacje tego rodzaju są rzadsze: Cezarea Filipowa (Mk 8,27), Galilea (Mk 9,30; w innych częściach wzmiankowana jest 11 razy), Jerozolima (Mk 10,32.33; poza tą sekcją jej nazwa pojawia się 8 razy) oraz Jerycho (dwa razy w Mk 10,46). Wzmianki te łączy motyw podróży z uczniami (Mk 8,27; 9,30; 10,46.52).

Skąd ta zmiana? W samej Galilei miejscowości znajdowały się blisko siebie (najwyżej w odległości kilku kilometrów, a więc odpowiadającej jednej godzinie drogi przebytej pieszo), a sama sieć dróg była gęsta. Jeśli Kafarnaum było miejscem, wokół którego skupiała się większa część działalności Jezusa, to z tego ośrodka mógł On dotrzeć do miejscowości położonych w granicach Galilei w ciągu jednego dnia¹⁷. Jego słowa o Synu Człowieczym, który „nie ma miejsca, gdzie by głowę mógł oprzeć” (Łk 9,58), nie powinny być odrywane od tych geograficznych uwarunkowań Jego aktywności w okresie galilejskim. Łukasz przecież umieszcza tę wypowiedź na początku drogi do Jerozolimy, a nie w czasie Jego działalności w Galilei¹⁸.

Ramy chronologiczne i topograficzne w drugiej części Ewangelii nie są pozabawione wartości historycznej. Jeszcze podczas drogi przez Galileę uczniowie spierają się między sobą (Mk 9,30.33-34). Bliskość Kafarnaum mogła wywołać spór na temat wyższości jednych uczniów nad innymi, ponieważ przed pierwszym wejściem do tej samej miejscowości powołał On pierwszych swoich uczniów (Mk 1,16-20.21). Na kojarzenie wyższości powołanych z pierwszeństwem ich powołania wskazuje reakcja Jezusa. Uczniom rozprawiającym o tym, kto jest największy, Jezus mówi o tych, którzy chcą być pierwsi (Mk 9,35).

Topografia sceny ma też pewne znaczenie dla interpretacji trzeciej zapowiedzi męki, śmierci i zmartwychwstania Syna Człowieczego (Mk 10,32-34). Choć też w pierwszych dwóch zapowiedziach Jezus odsłania swoje przeznaczenie (Mk 8,31; 9,31), to jednak dopiero w trzeciej zapowiedzi ten los jest wyraźnie zidentyfikowany z konkretną drogą. Cel wspólnej drogi Jezusa razem z Dwunastoma jest identyczny z końcem drogi Syna Człowieczego. Zwrot „oto wступujemy do Jerozolimy” (ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα) to jedyny przypadek w Ewangelii Marka, kiedy Jezus wskazuje na aktualną i rzeczywistą czynność

17 Por. D.C. Dulling, „The Jesus Movement and Social Network Analysis (Part I: The Spatial Network)”, *BTB* 29 (1999) 156-175.

18 Na przykład por. A. Paciorek, *Q – Ewangelia Galilejska* (Lublin: TN KUL 2000) 150: „Brak stałego miejsca zamieszkania, sytuacja tak typowa dla Jezusa, była charakterystyczna również dla wędrownych charyzmatyków, ludzi Q”. Ewangelisci charakteryzują etap galilejski odmiennie, kiedy informują o stylu życia Jezusa i Jego uczniów: „Opuściwszy Nazaret i przyszedłszy, zamieszkał (κατόκησεν) w Kafarnaum” (Mt 4,13; podobnie w J 2,12). Zob. ponadto: Mk 2,1; 9,33 i określenie tego domu jako „domu Jego” (οἰκία αὐτοῦ w Mk 2,15).

dokonywaną razem ze swoimi uczniami¹⁹. Zwrot ten ma doniosłe znaczenie dla rozumienia relacji między Jezusem a Dwunastoma. Związek między nimi jest zdeterminowany przez wspólną drogę prowadzącą do Jerozolimy, czyli do miejsca cierpienia, śmierci oraz zmartwychwstania Syna Człowieczego²⁰. Na płaszczyźnie chronologicznej trzecia zapowiedź różni się znacznie od dwóch poprzednich. Tylko jeden czasownik ma formę czasu teraźniejszego: „wstępujemy” (ἀναβαίνομεν). Pozostałe osiem czasowników ma formę czasu przyszłego: „zostanie wydany [...], skażą Go na śmierć i wydadzą [...], i będą z Niego szydzić, oplują Go, ubiczują i zabijają, a po trzech dniach zmartwychwstanie”. Użycie czasu teraźniejszego wskazuje jednak na bardzo bliską przyszłość: Jezus razem z Dwunastoma już się znajduje na drodze do miejsca, w którym spełnią się wydarzenia wskazane przez te osiem czasowników. Taką interpretację znaczenia czasu teraźniejszego potwierdza konstrukcja określająca całość wydarzeń jako „to, co miało Go spotkać” (Mk 10,32).

Powyższe przykłady pokazują, że również współrzędne chronologiczno-topograficzne w drugiej połowie Ewangelii, choć rzadsze niż w pierwszej, mają wpływ na wypowiedzi Jezusa i Jego uczniów. Jeśliby nawet te elementy wprowadzono dopiero na późniejszym etapie tradycji ewangelicznej, to nie uczyniono tego w sposób, który zdradzałby taką późniejszą redakcję. Ich obecność w określonym czasie i miejscu wspólnej drogi do Jerozolimy determinuje to, co On mówił do uczniów, oraz to, jak oni reagowali na Jego nauczanie.

3. Charakterystyka przemieszczeń Jezusa i uczniów

Ewangelista opowiada zwięźle o przybyciu Jezusa do Jerozolimy i Jego wejściu do świątyni, a następnie o Jego wyjściu z miasta razem z uczniami (Mk 11,11). Już w tej pierwszej wzmiance zwraca uwagę konsekwencja Marka, który rozróżnia przemieszczenia samego Jezusa i Jego drogą razem z uczniami. Chociaż uczniowie cały czas idą za Nim, nie zawsze wyraźnie zaznacza on ich obecność. Gdy wzmiankuje Jerozolimę jako cel drogi lub miejsce wychodzenia, wówczas przedstawia Jezusa i uczniów jako wspólny podmiot ruchu (Mk 11,11b.15a.18.19.27a). Kiedy wspomina o świątyni, odnotowuje przemieszczanie się samego Jezusa

¹⁹ W innych przypadkach wspólna droga jest treścią wypowiedzi: wezwania do pójścia do innych miejscowości Galilei (Mk 1,38); polecenia przeprawy na drugi brzeg (Mk 4,35); zachęta do powstania wobec przybycia zdrajcy (Mk 14,42).

²⁰ Takie znaczenie mają także inne odniesienia do drogi, które ukazują niezrozumienie uczniów podążających za Jezusem oraz osób pytających się o warunki jego naśladowania (Mk 9,33.34; 10,17). Wzmianki o drodze wskazują na egzystencjalne zaangażowanie osób podążających za Jezusem. Droga do Jerozolimy nie jest ani epizodem przypadkowym w życiu uczniów, ani związkiem tymczasowym między nimi a ich Mistrzem.

(Mk 11,11a.15b.27b; 13,1). To rozróżnienie akcentuje szczególny związek Jezusa z sanktuarium w Jerozolimie, który odróżnia się od relacji innych ludzi do tego miejsca. Następnego dnia cytuje On fragment Pisma, w którym Bóg mówi o świątyni jako o swoim domu (Mk 11,17; por. Iz 56,7).

Wśród tych oznaczeń topograficznych zwraca uwagę charakterystyka samego przemieszczenia się Jezusa względem Jerozolimy i świątyni, która ma interesujące paralele w źródłach historycznych: „Kiedy wychodził ze świątyni, rzekł Mu jeden z Jego uczniów” (Mk 13,1)²¹. Ten jeden raz Marek informuje o wyjściu Jezusa ze świątyni, a nie o opuszczeniu miasta. Poprzednie informacje o Jego wychodzeniu ze świątyni są identyfikowane z opuszczaniem miasta (Mk 11,11-12.19; wejście do miasta z Betanii w Mk 14,13.16). Szczegół ten – zatrzymanie się na zachodnim zboczu Góry Oliwnej, które nie jest przedstawione jako wyjście z miasta – jest zbieżny z późniejszą regulacją, znaną z Miszny²², która rozszerzała granice miasta aż do Betfage. W ten sposób wszyscy przybywający na święta mogli spędzić paschę w granicach Jerozolimy, jeśli nawet nocowali poza jej murami²³. Zakończenie relacji o ostatniej wieczerzy świadczy o jej uroczystym obchodzie jako uczty paschalnej. Po odśpiewaniu hymnów jej uczestnicy wychodzą z wieczernika i udają się w stronę Góry Oliwnej (Mk 14,26: Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν). We wzmiankach o innych posiłkach w Ewangelii Marka nie występuje podobna informacja o ich zakończeniu śpiewem hymnu lub jakąś inną modlitwą. W noc paschalną wyjście Jezusa w stronę Góry Oliwnej, a nie do Betanii, zwraca uwagę właśnie ze względu na to, że w okresie działalności w Jerozolimie nocował On w miejscowości położonej po przeciwnej stronie tej góry (Mk 11,11-12; 14,3). Jeśli obowiązująca w czasach Jezusa interpretacja Wj 12,22 nakazywała spędzenie nocy paschalnej w Jerozolimie²⁴, to tak konsekwentne rozróżnianie Jego wychodzenia ze świątyni i opuszczenia miasta, wzmiankowane przez Marka w zależności od Jego przemieszczania się z lub do Betanii, świadczy o zakorzenieniu Ewangelii w historii²⁵.

21 Por. A. Malina, „Jezus naprzeciw świątyni (Mk 13)”, *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin* (red. B. Strzałkowska) (Warszawa: Stowarzyszenie Biblistów Polskich 2011) II, 1068-1090.

22 „Dwa bochenki oraz chleby pokładne są ważne, jeśli są wykonane w obrębie świątyni albo w Betfage” (*Menachot* 11,2).

23 Archelaus wysłał wojsko na pielgrzymów przybyłych na paschę: „oddziały piesze w zwartym szyku przez miasto, a jazdę przez równinę” (Józef Flawiusz, *Wojna żydowska* II, 12 (tłum. J. Radożycki) (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Rytm” 1991).

24 Czas i miejsce obchodzenia paschy są określone w Prawie (Pwt 16,4-7), a Księga Jubileuszów precyzuje, że baranek paschalny powinien zostać spożyty nocą oraz tylko w Jerozolimie (49,21).

25 Niektórzy komentatorzy nie dostrzegają tej precyzji ewangelisty opisującego przemieszczania się Jezusa; por. F.J. Moloney, *The Gospel of Mark. A Commentary* (Peabody: Hendrickson 2002) 248: „In Mark 13:1-2 Jesus moves away from the city of Jerusalem for the first time since 11:27”.

W Ewangelii Marka wyróżnia się również odmienne przedstawianie wystąpień Piotra i innych uczniów. Wczesnochrześcijańska tradycja łączy autora Ewangelii z osobą pierwszego apostoła, stąd w jej tekście można szukać śladów związku tradycji w niej zawartej właśnie z Piotrem²⁶. Jego wyróżnienie polega na tym, że jest on zawsze blisko Jezusa. Bliskość ta wyjaśnia pewną stałą charakterystykę wszystkich innych wystąpień Piotra. Porównując niektóre sceny, warto zauważyć sposób wprowadzania protagonistów. Interpretujący zwracają uwagę głównie na tę pozycję Piotra w dwóch sensach:

1) Piotr występuje jako przedstawiciel wszystkich uczniów. W przypadku oddzielenia grupy uczniów od innych (Dwunastu, Trzech, Czterech) znajduje się zawsze na pierwszym miejscu (Mk 3,16; 5,37; 9,2; 13,3; 14,33);

2) Imię apostoła pojawia się na samym początku i końcu Ewangelii (Mk 1,16; 16,7). Przed Szymonem nie jest wzmiankowany nikt z adresatów działalności Jezusa. Porównując miejsce opisu powołania pierwszych uczniów z opisami innych synoptyków, można odnieść wrażenie, że Marek chce jak najszybciej opowiedzieć o tym wydarzeniu i umieszcza go na samym początku publicznej działalności Jezusa. U pozostałych synoptyków początek ten bardziej znacząco wyprzedza powołanie uczniów. Mateusz podaje informację o opuszczeniu przez Jezusa Nazaretu i zamieszkaniu w Kafarnaum (Mt 4,13), opatrując ją cytatem z Iz 8,23–9,1 (w 4,15-16) oraz przytaczając treść Jezusowego orędzia (Mt 4,17). Łukaszowy horyzont początku działalności Jezusa rozciąga się aż do synagogi w Nazarecie, ukazując negatywną reakcję mieszkańców na nauczanie Jezusa (Łk 4,16-30). Epizod ten (a nie aresztowanie Jana Chrzciela jak w Mt 4,12 i Mk 1,14) wydaje się tłumaczyć przybycie Jezusa do Kafarnaum²⁷.

Tak mocno wyróżnione w Ewangelii Marka cechy Piotra można byłoby przypisać charakteryzacji postaci, a więc uznać je za zależne od redakcji, a nie za pochodzące z pierwotnego przekazu. Warto jednak zwrócić uwagę na elementy tekstu niemające pozornie związku ze szczegółowym przebiegiem wydarzeń, a mianowicie na:

a) różnicę między wystąpieniem Piotra, który zabiera Jezusa ku sobie (Mk 8,32: *προσλαβόμενος ὁ Πέτρος αὐτὸν*), a prośbą Jakuba i Jana o pierwsze miejsca, poprzedzoną ich informacją o zbliżeniu się do Jezusa (Mk 10,35: *προσπορεύονται αὐτῷ*);

b) słowa Piotra skierowane do Jezusa, niepoprzedzone czasownikiem ruchu (Mk 8,29; 9,5; 10,28; 11,21; 14,29), który występuje, kiedy Piotr jest podmiotem wypowiedzi razem z innymi (Mk 1,36). Marek informuje o przybliżeniu lub

²⁶ Por. A. Malina, „Dobra nowina nieupiększona. Obraz Piotra w Ewangelii Marka”, *CT* 74/1 (2004) 21-38.

²⁷ Por. Malina, *Ewangelia według św. Marka*, 61.

przyjściu do Jezusa w przypadku wystąpień innych Jego rozmówców²⁸. Nigdzie narrator nie podaje, że Piotr zbliża się do Jezusa, chociaż zazwyczaj w ten sposób wprowadza na scenę inne postacie.

Wyjaśnieniem takiego sposobu opowiadania może być jedynie to, że Piotr jest zawsze bliżej Jezusa niż wszyscy inni pojawiający się na scenie narracji. Ta bliskość tłumaczy żywy styl jej licznych tekstów, które zawierają szereg szczegółów wskazujących na ich pochodzenie od naocznych świadków. Taki charakter mają narracje, które wzmiankują Piotra lub wskazują na jego obecność: powołanie pierwszych uczniów (Mk 1,16-20), odejście na miejsce pustynne (Mk 1,35-39), powołanie Lewiego (Mk 2,13-14), odrzucenie w Nazarecie (Mk 6,1-6a), wyznanie Piotra (Mk 8,27-33), przemienienie (Mk 9,2-9), pytanie bogatego człowieka (Mk 10,17-22) wraz z sąsiednimi opowiadaniem, prośba Jakuba i Jana (Mk 10,35-40), wjazd do Jerozolimy (Mk 11,1-11), oczyszczenie świątyni (11,15-19), Getsemani (14,32-42), aresztowanie (14,43-52), zaparcie się Piotra (14,66-72)²⁹.

4. Konkluzja

Zacytowany na początku fragment dokument Papieskiej Komisji Biblijnej nie zwalnia z konieczności badania każdego elementu narracji ewangelicznej – również w podejściach do tekstu zainteresowanych rekonstrukcją ziemskiego życia Jezusa. Egzegeci powinni uwzględniać to, że szczegóły narracji, które są przedmiotem interpretacji głównie o profilu literackim, mają wartość także dla badań historycznych. Niektóre elementy są bowiem zbieżne z danymi o chronologii i topografii, istotnymi dla rekonstrukcji wizerunku Jezusa historycznego. Szczegóły nieobecne w miejscach paralelnych do Ewangelii Marka świadczą nie tylko o kunszcie narratora³⁰, ale także o zachowanym w tej Ewangelii przekazie wywodzącym się ze środowiska palestyńskiego.

Lekceważenie historycznego waloru tych detali sprawia, że odtwarzany przez historyków i egzegetów obraz działalności Jezusa różni się radykalnie od jej przedstawienia w Ewangeliach. Rozbieżności te widać wyraźnie chociażby na

²⁸ Por. zwłaszcza Mk 6,35; 10,17.28 oraz wiele innych: Mk 1,40; 2,18; 5,22; 7,1-2; jedynie wówczas, gdy Jezus przebywa osobno z uczniami, odpowiada na ich pytania niepoprzedzone żadną wzmianką o ich przybliżeniu się do Jezusa – Mk 4,10; 7,17; 9,9; 10,10 oraz uwaga Jana w 9,38 wypowiedziana według 9,33 w domu w Kafarnaum.

²⁹ Por. Malina, *Ewangelia według św. Marka*, 60.

³⁰ Temu tematowi poświęcone są m.in. następujące studia: R. Bartnicki, „Właściwości literackie Ewangelii według św. Marka”, *Słowo Boga i drogi człowieka. Księga pamiątkowa ku czci księdza biskupa pelplińskiego prof. dr. hab. Jana Bernarda Szłagi* (red. Z. Machnikowski) (Tczew – Pelplin: Bernardinum 1998) 95-108; K. Wojciechowska, *Opowiadam wam jak Piotr. Elementy stylu i stylizacji w Ewangelii Marka* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2006).

przykładzie prezentacji publicznej działalności Jezusa w Galilei i w Jerozolimie oraz w odniesieniu do Jego związku z najbliższymi uczniami.

Bibliografia

- Bartnicki R., „Właściwości literackie Ewangelii według św. Marka”, *Słowo Boga i drogi człowieka. Księga pamiątkowa ku czci księdza biskupa pelplińskiego prof. dr. hab. Jana Bernarda Szłagi* (red. Z. Machnikowski) (Tczew – Pelplin: Bernardinum 1998) 95-108.
- Dulling D.C., „The Jesus Movement and Social Network Analysis (Part I: The Spatial Network)”, *Biblical Theology Bulletin* 29 (1999) 156-175.
- Egger W., *Metodologia del Nuovo Testamento. Introduzione allo studio scientifico del Nuovo Testamento* (Bologna: EDB 1989).
- Ellis E.E., „The Synoptic Gospels and History”, *Authenticating the Activities of Jesus* (red. B. Chilton – C.A. Evans) (Leiden – Boston – Köln: Brill 1999) 49-57.
- Freyne S., *Gesù ebreo di Galilea. Una rilettura del Gesù storico* (Cinisello Balsamo: San Paolo 2006).
- Hall D.R., *The Gospel Framework. Fiction or Fact? A Critical Evaluation of «Der Rahmen der Geschichte Jesu» by Karl Ludwig Schmidt* (Carlisle: Paternoster 1998).
- Malina A., „Dobra nowina nieupiększona. Obraz Piotra w Ewangelii Marka”, *Collectanea Theologica* 74/1 (2004) 21-38.
- Malina A., *Ewangelia według św. Marka, część 1: 1,1–8,26. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2013).
- Malina A., „Jezus naprzeciw świątyni (Mk 13)”, *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin* (red. B. Strzałkowska) (Warszawa 2011: Stowarzyszenie Biblistów Polskich) II, 1068-1090.
- Meier J.P., *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. I: The Roots of the Problem and the Person* (New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: Doubleday 1991).
- Moloney F.J., *The Gospel of Mark. A Commentary* (Peabody: Hendrickson 2002).
- Paciorek A., *Q – Ewangelia Galilejska* (Lublin: TN KUL 2000).
- Pawłowski Z., „Ojczyzna Jezusa. Ziemia i jej znaczenie w Ewangelii wg św. Marka”, *Collectanea Theologica* 74/2 (2004) 83-95.
- Pesch R., *Das Markusevangelium. I: Einleitung und Kommentar zu Kap. 1,1–8,26* (Freiburg – Basel – Wien: Herder 1989⁵).
- Schmidt K.L., *Der Rahmen der Geschichte Jesu. Literarkritische Untersuchungen zur ältesten Jesusüberlieferung* (Berlin: Trowitzsch & Sohn 1919).
- Winn A., *The Purpose of Mark's Gospel. An Early Christian Response to Roman Imperial Propaganda* (Tübingen: Mohr & Siebeck 2008).
- Wojciechowska K., *Opowiadam wam jak Piotr. Elementy stylu i stylizacji w Ewangelii Marka* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2006).